

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE İSİMDEN FİİL YAPAN -IA EKİ VE İŞLEVLERİ

Tuna BEŞEN DELİCE*

ÖZET

-IA eki, tüm Türk Dili alanında kullanılan en işlek ek olma özelliğiyle diğer eklerden farklı bir yere sahiptir. Türkmen Türkçesinde de -IA ekiyle ve bu ekin genişlemiş şekilleriyle türetilmiş 1000'den fazla fiil bulunmaktadır. Bu çalışmada -IA ekiyle türetilmiş bütün fiiller Türkmen Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü olan *Türkmen Dilinin Sözlüğü* taranarak belirlenmiş ve bu fiiller, işlevlerine göre tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: -IA eki, fiil, yapım eki, işlev, Türkmen Türkçesi.

SUFFIX -IA WHICH MAKES VERB FROM NOUN IN TURKOMAN TURKISH

ABSTRACT

In the field of all Turkish languages suffix -IA takes different place from other suffixes because of it's frequent use. There are more than 1000 verbs which derived by suffix -IA and its enlarged patterns in Turkoman Turkish too. In this study, all verbs which derived by suffix -IA determined by scanning the most comprehensive dictionary of Turkoman Turkish "Türkmen Dilinin Sözlüğü" and all these verbs classified in respect of their functions.

Key Words: suffix -IA, verb, derivational suffixes, function, Turkoman Turkish.

---

*Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi, Türk Lehçeleri-Türkmen Türkçesi Bölümü.
tunabesen@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/8 Fall 2009

1. Giriş

-*LA* eki, Türk Dili alanında en işlek ek olma özelliği taşıyan isimden fiil yapım ekidir. Türkmen Türkçesinde tespit edilen 998 (± 10), Türkiye Türkçesinde tespit edilen yaklaşık 1021¹ örneğinin olması bu ekin kullanım alanının ne kadar geniş olduğunun anlaşılması bakımından yeterlidir.

Eski Türkçe döneminden beri karşılaşılan, hatta Gabain'in çalışmasında '*Sınırsız kullanılma imkânı vardır.*'² tespitini yaptığı -*LA* eki, her dönemde eklendiği değişik fiil tabanlarında farklı işlevlerle görülebilmektedir. Genel Türk Dili alanında günümüzde de hem bu şekliyle hem de farklı ses bilgisel şekilleriyle hâlâ çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

-*LA* eki, isimlere ve isim soylu sözcüklere eklenerek oluş ve kılış bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller türetir.

Bu çalışmada isimden fiil yapan -*LA* ekinin işlevlerinin tespitine çalışılmıştır. Bunun için Türkmen Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü olan *Türkmen Dilinin Sözlüğü*'nde yer alan -*LA* ekiyle yapılmış olan bütün fiiller derlenmiştir. Tespit edilen yaklaşık 1000 madde başı fiilin anlamı, olma veya yapma bildirmesi, geçişli ya da geçişsiz olmaları göz önünde bulundurularak fiil tabanına eklenen bu ekin işlevi belirlenmiştir. -*LA* ekinin genişlemiş şekilleri olan -*LAN*, -*LAŞ* ve -*LAT* ekleri ile oluşmuş fiiller bu yazıda ele alınmamıştır; ki, bu eklerle türetilmiş yaklaşık 339 fiil bulunmaktadır.

2. Gramer Çalışmalarında -*LA* eki

2.1. Türkiye Türkçesi Grameri Çalışmalarında -*LA* eki

V. Hatiboğlu, *Türkçenin Ekleri* adlı eserinde isimden fiil yapan -*LA* ekini isim soylu sözcüklere gelen, ses yansımali sözcüklere gelen, bazı kök veya gövdelerle kaynaşan, dönüşlü çatı eki -*n-* ile birleşip -*LAN* biçimini

¹ Sinan Uygur, "++*LA* Ekinin İşlevleri Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili*, C: XC, S: 646, Ekim-2005, s: 348.

² A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yay., 2. bsk., Ankara 1995, s: 49.

alan, dönüşlü çatı eki -ş- ile birleşip -LAş biçimini alan, ettirgen çatı eki -t- ile birleşip -lAt biçimini alan ve kalıplaşmış gövdeler yapan -lA eki olmak üzere altı grupta incelemiştir. Ekin işlevlerine yer verilmemiştir.³

M. Ergin, bu ekin başlangıçtan beri kullanılan ve hemen her çeşit isme eklenerek olma ve yapma bildiren fiiller yaptığını belirtmiş ve ekin bu şekliyle kullanımdan düştüğü durumlarda -ş, -t ve -n fiilden fiil yapım ekleriyle birleşerek -lAn, -lAş ve -lAt yapılarında karşılaştığını söylemiştir. Ayrıntılı bilgiye yer vermemiştir.⁴

T. Banguoğlu, gramer çalışmasında bu ekten “*isimden fiil yapma alanında rakipsiz bir ek*” diye bahsetmiştir. -lA ekinin eklendiği isimle kalıplaşan, alıntı sözcüklerden fiil yapan, eklendiği iki heceli, dar ünlüyle biten sözcüğün orta hecesini düşüren, yansıma sözcüklerden fiil yapan, kökün anlamından uzaklaşan fiiller yapan, mecaz anlamlı fiiller yapan bir ek olduğu şeklinde tespitlerde bulunmuştur. Ayrıca türettiği fiillerin geçişli veya geçişsiz olmasına göre isimlere ve sıfatlara eklenenler şeklinde ayrıca bir sınıflandırma daha yapmıştır.⁵

Z. Korkmaz ise bu ekin Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan, bir veya çok heceli her türden isim kök ve gövdeleriyle sıfat, zarf vb. isim soylu köklere gelip geçişli ve geçişsiz fiiller türettiğini söyleyerek ekin anlam ayrımı doğuran görevlerinden ayrıntılı şekilde bahsetmiştir.⁶

A. N. Kononov, ilk olarak bu ekin -lAş, -lAn, -lAt, -lAştIr, -lAndIr türevleri olduğunu belirtmiş, ancak, -lA ekini bu eklerden bağımsız incelemiştir. Bu eki önce türettiği fiillerin geçişli ve geçişsiz oluşuna göre iki grupta ele almıştır. -lA ekinin yer, yön, tarz, durum, özellik vb. anlamları taşıyan isimlere gelerek geçişsiz fiiller “*gerile-, topalla-, hafifle-*”, alet, nesne, belirti, sonuç, konu vs.

³ Vecihe Hatiboğlu, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yay., 2. bsk., Ankara, 1981, s:89-94.

⁴ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay, İstanbul, 1994, s: 180.

⁵ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay, 6. bsk., Ankara 2000, s: 214-217.

⁶ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay., Ankara 2003, s: 116-119.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

anlamlarındaki isimlere gelerek geçişli fiiller “*baltala-* , *dişle-* , *temizle-* , *kilitle-*” türettiğini belirtmiştir.

İkinci sınıflandırma ise *-LA* ekinin eklendiği sözcük türüne göre yapılmıştır. Bu sınıflandırmada isimlere “*avla-*”, sıfatlara “*kolayla-*”, sayılara “*ikile-*”, fiillere, yansımalı birincil köklere “*patla-*”, *gürle-*” ve ünlemlere “*ofla-* , *ufla-*” getirilenler şeklinde altı grupta incelenmiştir.

-LA ekinin eklendiği fiilleri de hem isim hem fiil anlamı olan fiil kökleri “*tatla-* , *katla-*” birincil fiil kökleri “*kokla-*, *salla-*” ve iki şekilde de aynı anlamı veren fiiller “*yama-* || *yamala-*” *keke-* || *kekele-*” türemiş isimler “*yarımla-* || *yarıla-*” ve sıklık görünüşündeki yapılar “*şaşala-*”, *kovala-*” şeklinde dört grupta ele almıştır.⁷ Bu çalışmada gramercinin verdiği örnekler incelenecek olursa karışıklık ve yanlışlıklar fark edilecektir.

Jean Denny, çalışmasında *-LA* ekini *-lAn*, *-lAş* ve *-lAt* ekleriyle birlikte incelemiş ve bu ekin ‘... *muamelesi etmek*’ işleviyle Arapça sözcüklerden fiil yapma işlevinden başka işlevlerine değinmemiştir.⁸

2.2. Diğer Türk Lehçeleri Gramerlerinde *-LA* Eki

Türk Dünyasında yapılmış olan gramer çalışmalarında da *-LA* ekinin eskiliği ve işleklğine vurgu yapılmakta ve *-lAn*, *-lAş* ve *-lAt* eklerinden ayrı ele alınmaktadır. Bu ek, Oğuz grubu Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *-la/-lä* “*algışla-* , *irälilä-*”⁹, Gagavuz Türkçesinde *-LA* ve *-n* ve *-m* ünsüzleriyle biten sözcüklere eklendiğinde ünsüz benzeşmesiyle *-nA* “*alatl-* , *sözle-*, *ikramna-*”¹⁰ şeklinde kullanılmaktadır.

⁷ A.N. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*, Multilingual Yay., İstanbul 2001., s: 256-257.

⁸ Jean Denny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s: 481-483.

⁹ Z.İ. Budagova, “Fä’lin Guruluşça Növleri”, (Ed. Z. Budagova), *Muasir Azärbaycan Dili II*, Elm Neşriyatı, C. II, Bakı 1980, s: 210-211.

¹⁰ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 1996, s: 109-110.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Çağatay grubu Türk lehçelerinden Özbek Türkçesinde ekin sadece *-LA* şekli “*piçokla-, yahşıla-*”¹¹, Uygur Türkçesinde *-LA* şekli “*sula-, mele-*”¹² kullanılmaktadır.

Kıpçak Türkçesi temsilcilerinden Kazak Türkçesinde bu ekin *-LA, -DA* “*aqta-, kirle-, sabında-*”¹³, Kırgız Türkçesinde *-LA/-LO, -DA/-DO* “*oylo-, camanda-, koldo-, közdö-, alısta-, bölöktö-*”¹⁴, Başkurt Türkçesinde *-LA / -lä* “*uyla-, aqla-*”¹⁵ şekilleri görülmektedir.

Sibirya grubu Türk lehçelerinden Altay Türkçesinde bu ekin *-LA/-LO, -DA/-DO* “*oylo-, terle-, çöldö-, tašta-*”¹⁶, Hakas Türkçesinde *-LA, -nA, -tA* “*añna-, palıhta-, Tuvala-*”¹⁷, Tuva Türkçesinde *-LA, -nA, -DA* “*çaylagla-, aña-, Moolda-, dörtte-*”¹⁸ şekilleriyle karşılaşmaktadır. Bu grup, ekin en çeşitli olduğu lehçe grubudur.

Uzak Türk Lehçelerinden Saha (Yakut) Türkçesinde bu ekin *-LA/-LO, -DA/-Do, -nA/-nO* “*aççıktaa-, muñnaa-, öydöö-, uulaa-*”¹⁹, Çuvaş Türkçesinde ise yalnız *-LA* “*salamla-, tarla-, sınçırta-*”²⁰ şekli kullanılmaktadır.

2.3. Türkmen Türkçesi Gramerlerinde *-LA* Eki

Türkmen Türkçesi gramerlerinde genel olarak *-LA* eki, *-lAn, -lAş, -lAt* eklerinden ayrı incelenmiş ve ekin işlevlerinin tespiti yapılmıştır.

Azımov editörlüğünde hazırlanmış olan *Häzirki Zaman Türkmen Dili* ve yine Azımov'un sadece yapım

¹¹ F.A. Abdurahmanov, Ş.Ş. Şoabdurahmanov, A.P. Hociyev, **Uzbek Tili Grammatikası I**, Özbekistan SSR Fan Neşriyatı, Taşkent 1975, s: 367-368.

¹² Ridvan Öztürk, **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, TDK Yay, Ankara 1997, s: 53.

¹³ K. Koç, O. Doğan, (Ed. A. Bayniyazov), **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s: 225-226.

¹⁴ Hülya Kasapoğlu Çengel, **Kırgız Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi**, Akçay Yay., Ankara 2005, s: 129-130.

¹⁵ Habibe Yazıcı Ersoy, “Başkurt Türkçesi”, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s: 765.

¹⁶ Fiğen Güner Dilek, “Altay Türkçesi”, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), **age**, s: 1029.

¹⁷ Ekrem Arıkoğlu, “Hakas Türkçesi”, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), **age**, s: 1099.

¹⁸ Ekrem Arıkoğlu, “Tuva Türkçesi”, (Ed. A.B. Ercilasun), **age**, s: 1171.

¹⁹ Fatih Kirişçioğlu, “Saha Türkçesi”, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), **age**, s: 1249.

²⁰ Fevzi Ersoy, “Çuvaş Türkçesi”, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), **age**, s: 1299.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

eklerini incelediği *Türkmen Dili - Söz Yasayıcı Goşulmalar* adlı gramer çalışmalarında -LA ekinin Türk dili alanında kullanılan, çok üretken ve çok anlamlı bir ek olduğu belirtilmiştir. Bu ekin Türkmen Türkçesinde isim, sıfat, sayı ve yansıma bildiren sözcüklere eklenerek fiiller türettiği belirlenmiş ve ekin işlevlerinin tespitine çalışılmıştır.²¹

Baylyev ise çalışmasında ekin geçişli ve geçişsiz fiiller yaptığını vurgulayarak işlevlerini sıralamıştır.²²

Söyegov editörlüğünde hazırlanmış olan ve Türkmen Türkçesinin en yeni gramer çalışmalarından biri olan *Türkmen Diliniň Grammatikası – Morfologiya* adlı eserde -LA ekinin oldukça ayrıntılı ele alındığı görülmektedir. Ek, isimlerden, sıfatlardan, sayılardan ve yansıma sözcüklerden fiil türetmesine göre beş ana gruba bölünerek sınıflandırılmış, her sözcük türüne göre de anlamsal işlevlerin tespitine yer verilmiştir.²³

3. Türkmen Türkçesinde -LA ekinin işlevleri

İsimden fiil yapan -LA ekinin işlevleri belirlenirken önceden derlenmiş olan bu ekle türetilmiş fiiller, türedikleri isim soylu sözcüğün anlamına göre sınıflandırıldı. Yalnız, eklendiği sözcükle artık kaynaşmış olan fiillerle Rusça ve batı dillerinden alıntı sözcükler ile türetilen, Arapça ve Farsçadan alıntı sözcükler ile türetilen ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı genel olarak *isim+yardımcı fiil* yapısında olan fiiller anlamlarına bakılmaksızın ayrıca ele alındı.

1. Hareketin bir alet ya da bir araç yardımıyla yapıldığını gösteren geçişli fiiller türetir. Ekin bu işlevi iki grupta incelenebilir. İlk gruba işin -LA ekinin eklendiği ismin bildirdiği nesneyle yapıldığını gösteren fiiller; ikinci gruba ekin geldiği ismin bildirdiği nesneyi bir yere takmak, saplamak, iliştmek, dolamak gibi anlamlar taşıyan fiiller girmektedir.

²¹ P. Azimov vd., *Hâzirki Zaman Türkmen Dili*, Aşgabat 1960, s: 339-341; P. Azimov, *Türkmen Dili (Söz Yasayıcı Goşulmalar)*, Turkmenokuppedneşir, Aşgabat 1950, s: 135-137.

²² H. Baylyev, *Saylanan İşler*, İlim Neşriyatı, Aşgabat 1981, s: 72-73.

²³ B. Çarıyarov, "İşlikleriň Yasalışy", (Ed. M. Söyegov), *Türkmen Diliniň Grammatikası-Morfologiya*, Ruh Neşriyatı, Aşgabat 1999, s: 187-195.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

a. İşin bir alet yardımıyla yapıldığını gösteren fiiller:

<i>berçinle-</i> “perçinlemek”	<i>bıçgıla-</i> “testere ile kesmek”
<i>bombala-</i> “bombalamak”	<i>boronala-</i> “tırmıklamak”
<i>buravla-</i> “delmek, sondaj yapmak”	<i>cıkırıkla-</i> “tahtayla ipi berkitmek”
<i>cılavla-</i> “dizginlemek”	<i>çalgıla-</i> “tırpanlamak”
<i>çapgıla-</i> “satırla kesmek”	<i>çarhla-</i> “çarkta bilemek”
<i>çarşakla-</i> “yaba ile toplamak”	<i>çavla-</i> “çubuk, kamçı vs. ile vurmak”
<i>çekiçle-</i> “çekiçle vurmak”	<i>çemçele-</i> “kaşıklamak”
<i>çibıkla-</i> “çubukla vurmak”	<i>çişle-</i> “şiş sokmak”
<i>çolpula-</i> “kepçeyle süzüp almak”	<i>çotgala-</i> “fırçayla temizlemek”
<i>çotla-</i> “abaküsle hesaplamak”	<i>çüyle-</i> “çivilemek”
<i>darakla-</i> “parmaklarıyla taramak”	<i>daşla-</i> “taşlamak”
<i>dırmıkla-</i> “tırmıklamak”	<i>dişle-</i> “hayvan için ısırarak, dişle koparıp almak”
<i>duşakla-</i> “köstek vurmak, kösteklemek”	<i>duzakla-</i> “tuzak kurmak”
<i>dürrele-</i> “kamçulamak”	<i>filtrle-</i> “filtreden geçirmek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

gamçıla-
“kamçılamak”

gayçıla-
“makaslamak,
kesmek”

hancarla-
“hançerlemek”

kalkirle- “kopya
kâğıdıyla
kopyalamak”

kiltle- “kilitlemek”

külüñle-
“kazmayla
kazmak”

malala-
“tırmıklamak”

mıhla- “çivilemek”

paltala-
“baltalamak”

payala- “destek
vurmak”

petikle-
“kapatmak,
tıkamak,
sağlamlaştırmak”

pıçakla-
“bıçaklamak”

rende- “(ağaç
için) rendelemek”

sapanla- “sapanla
atış yapmak”

gasnakla- “zincirle
tekeri
sağlamlaştırmak”

gılıçla- “kılıçla
kesmek”

igele- “eğeyle
keskinlemek”

kätmenle-
“çapalamak”

kirişle- “tel çekmek”

kürekle- “kürekle
atmak”

maşınla- “hayvanı
suni yöntemle
döllemek”

nayzala-
“süngülemek”

panala- “çivilemek”

peçatla-
“mühürlemek”

petile-
“menteşelemek”

pişekle- “yayık
yaymak, yağ
çıkarmak”

sabınla-
“sabunlamak”

serencamla- “gerekli
malzemeyi
sağlamak”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

seyikle- “kırık
kemiğe tahta
bağlamak”

sıngıla-
“rendelemek”

söygetle-
“dayanak veya
destekle
desteklemek”

sübsele-
“süpürgeyle
süpürmek”

şapbatla- “şamar
vurmak,
tokatlamak”

şinele- “çivilemek,
çivi çakmak”

tagmala-
“damgalamak”

tayakla- “sopayla
vurmak”

törpüle-
“törpülemek”

yabala- “yabayla
ot vs. toplamak”

sıhla- “şiş sokmak”

sırtmakla- “kement
atmak”

susakla- “kepçeyle
almak”

sürgüçle-
“mühürlemek”

şayla- “gerekli
malzemeyle
donatmak”

şampla-
“mühürlemek”

taranlan- “ucu
demirli ağaçla
yıkamak”

tokmakla-
“tokmakla dövmek,
ezmek”

tüpeñle- “tüfekle
vurmak”

yayla- “yayla
atmak”

b. Eklendiği ismin bildirdiği nesnenin başka bir nesneye takıldığı ve bir nesneyi başka bir nesneli hale getirme anlamında fiiller:

agızzırıkla- “gem
ya da ağızlık
takmak”

äkle- “kiyafeti
genişletmek”

aynala- “cam
takmak”

bagla- “bağlamak”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

besle- “süslemek,
giydirmek”

boyuntırıkla-
“boyunduruk
takmak”

cähekle- “bir şeye
kenar çekmek”

düyple- “bir şeye
dip veya taban
koymak”

gabsala- “pencere
ya da kapı
takmak”

gaymala-
“nakışlamak”

haşamla- “ev ya
da ahşabı
süslemek,
nakışlamak”

kellekile-
“gemlemek”

kökenle- “iple
bağlamak”

kössekle-
“hayvanın ayağını
köstekle
bağlamak”

noğtala- “yular
bağlamak”

palanla- “palan
takmak”

sapla- “kazma,

bintle- “sargıya
almak, sargıyla
sarmak”

burunlıkla- “deveye
burunluk takmak”

çemmerle- “devenin
hamutuna çember
takmak”

eyerle- “eyerlemek”

gapakla- “kapak
takmak”

gulpla- “kilit
takmak”

hovutla- “deveye
hamut vurmak”

keşdele- “bir şeyi
işlemek,
nakışlamak”

kökle- “teyellemek,
sırımak”

nalla- “nal çakmak”

okla- “silaha
kurşun sürmek”

paravuzla- “(giysi
için) dantel, şerit
çekmek”

sarıla- “sarı iple

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kürek gibi şeylere sap takmak”	nakış işlemek”
<i>seçekle-</i> “bir şeyin kenarına saçak takmak”	<i>torla-</i> “örmek, yamamak; ağ atmak
<i>uyanla-</i> “atın başına uyan takmak”	<i>yelinsele-</i> “hayvanın memesine torba geçirmek”
<i>zınatla-</i> “süslemek”	<i>zıncırla-</i> “zincirlemek”

2. Yer, yön, mesafe gibi anlamlar taşıyan isimlere gelerek genel olarak hareketin yönünü bildiren daha ziyade geçişsiz fiiller türetir. Bu işlevle yapılmış olan fiiller iki grupta incelenebilir.

a. Sadece yön bildiren fiiller:

<i>arkanla-</i> “geri çekilmek”	<i>aşakla-</i> “alçalmak, aşağı inmek, ucuzlamak”
<i>gayrala-</i> “geri çekilmek”	<i>golayla-</i> “yaklaşmak, zaman için yakınlaşmak”
<i>götincekle-</i> “geri gitmek, azalmak”	<i>götinle-</i> “geri gitmek, geri çekilmek”
<i>ilerle-</i> “ilerlemek”	

b. Yer, yön, mesafe bildiren isimlere gelerek hareketin gerçekleştiği yeri, yönü gösteren ya da hareketin yan anlamında yer- yön unsuru olan fiiller:

<i>arala-</i> “araya girmek ayırmak”	<i>dikanla-</i> “birine dik bakmak”
<i>dogrula-</i> düzeltmek, doğrultmak, nişan almak	<i>erñekle-</i> “bir yerin kıyısında, kenarında oturmak”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

etekle- “bir yerin eteği boyunca gitmek”

gapdalla- “bir şeyin yanı sıra yürümek”

gıratla- “denk, eşit düzeye getirmek”

ikla- “rüzgardan korunmak, korunaklı yere sığınmak”

önürdikle- “atın eşiğin ön ayaklarını çift, arka ayaklarını rahvan atarak gitmek”

yakala- “bir şeyin kenarından yürümek”

yanınla- “bir yanında yürümek, bir yanına sokulmak”

gabatlâ- “karşı karşıya gelmek, aynı zamana denk getirmek”

garşıla- “karşılama”

göterimle- “sürüden geri kalmak”

ortala- “ortasına kadar gelmek, yarılama”

sonarla- “otlakta otlamak”

yakınla- “birinin ya da bir şeyin yakınına varmak”

yapğıtla- “yamaçtan yürümek”

3. Eklendiği ismin bildirdiği nesnenin ya da o nesnenin katıldığı bir şeyin içine başka bir şey koymayı gösteren geçişli fiiller yapar:

aşgarla- “alkaline koymak”

galıpla- “kalıba koymak”

petle-

cayla- “yerli yerine koymak, ölüyü defnetmek”

gapla- “kaba koymak”

silosla- “bir tür yem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

“sertleştirmek için kumaşı kolayla yatırmak”	yapmak”
<i>sinkala-</i> “yumuşatıcıyla yıkamak”	<i>şerebele-</i> “tuzlu suya yatırmak”

4. Ölçek bildiren sözcüklere gelerek ölçme ifade eden geçişli fiiller türetir:

<i>agramla-</i> “ağırlığını tartmak”	<i>arçınla-</i> “arşınlamak”
<i>boyla-</i> “suyun derinliği vs. boyla ölçmek”	<i>çanakla-</i> “çanakla ölçmek”
<i>dabanla-</i> “tabanıyla ölçmek”	<i>gadakla-</i> “gadakla ölçmek”
<i>garışla-</i> “karışla ölçmek”	<i>gulaçla-</i> “kulaçla ölçmek”
<i>saldamla-</i> “tartmak ölçmek”	<i>saldarla-</i> “eline alıp ağırlığını ölçmek”
<i>tonnala-</i> “ton hesabıyla ölçmek”	

5. Eklendiği ismin bildirdiği nesneyle başka bir nesnenin kaplandığını, boyandığını, örtüldüğünü gösteren geçişli fiiller türetir:

<i>akla-</i> “beyaza boyamak”	<i>asfaltla-</i> “asfaltlamak”
<i>assarla-</i> “astarlamak”	<i>betonla-</i> “beton basmak”
<i>ciltle-</i> “ciltlemek”	<i>daşla-</i> “ciltlemek, kaplamak”
<i>eşikle-</i> “örtü örtmek”	<i>galayla-</i> “kalaylamak”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

garala- “siyaha boyamak”

hamurla-
“hamurlamak,
hamurla
kapatmak”

hınala-
“kınalamak”

lakla-
“vernikleme”

mumla- “mum sürmek,
balmumu sürmek”

palçıkla- “balçıkla sıvamak”

puđrala-
“puđralamak”

sahapla- “kitabı,
defteri ciltlemek”

sırçala- “sırça sürmek”

tagtala- “tahtayla örtmek,
kapamak”

tsinkle- “çinko kaplamak”

urbala-
“unlamak”

yelimle- “zamkla yapıştırmak”

gızilla- “kırmızıya boyamak”

hekle- “kireçlemek,
badanalamak”

içirgile- “atın, eşegin sırtına eyerin altına keçe sermek”

mumiyala-
“ilaçlamak”

nikelle-
“kalaylamak”

perdele- “perdeyle örtmek”

reñkle- “boyamak”

siferle- “siferle üstünü kapamak”

sürmele- “sürme sürmek”

tommukla-
“ekinlerin dibine kum yığmak”

tüykülikle-
“tükürüklemek”

yagla- “yağ sürmek”

zerle- “altın kaplamak, altın sürmek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

6. Eklendiği ismin bildirdiği nesneyi başka bir şeyin içine katma, üstüne serpmeye anlamında geçişli ve geçişsiz fiiller türetir:

<i>avula-</i> “zehirlemek, zehir katmak”	<i>cazla-</i> “baharatlamak, çeşnilemek”
<i>dersle-</i> “gübrelemek”	<i>dökünle-</i> “gübrelemek”
<i>duzla-</i> “tuzlamak, tuz katmak”	<i>gatıkla-</i> “yoğurt katmak”
<i>gumla-</i> “bitkilerin dibine veya hayvanların yatağına kum dökmek”	<i>kesekle-</i> “kesek, kuru kil toprak atmak”
<i>naftalinle-</i> “naftalin serpmek”	<i>sula-</i> “sulamak, su serpmek”
<i>unla-</i> “unlamak, un katmak”	<i>zäherle-</i> “zehirlemek”
<i>zäkle-</i> “(boyaya vs.ye) şap koymak”	

7. Eklendiği ismin bildirdiği duruma geçirmeyi gösteren geçişli fiiller türetir. Bu işlevin örnekleri oldukça fazladır:

<i>anıkla-</i> “açıklamak”	<i>arassala-</i> “temizlemek”
<i>aygıtla-</i> “açıklamak”	<i>balansirle-</i> “dengelemek”
<i>barabarla-</i> “eşitlemek, denkleme”	<i>başgala-</i> “ayırarak, farklı kılmak”
<i>bekle-</i> “kilitlemek,	<i>berbatla-</i>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kapamak”	“mahvetmek, harap etmek, bozmak”
<i>cemle-</i> “bir yere toplamak tamamlamak”	<i>çoğdamla-</i> “deste yapmak, toplamak”
<i>çovla-</i> “ucunu inceltmek, sivirtmek”	<i>çoğdumla-</i> “bir yere yığmak, kümelemek”
<i>deñle-</i> “birini diğeriyle denk tutmak	<i>dessele-</i> “destelemek”
<i>durla-</i> “temizlemek	<i>düzle-</i> “düzlemek, yoluna koymak”
<i>endiganla-</i> “düzlemek”	<i>eple-</i> “bir şeyi bükmek”
<i>gizle-</i> “gizlemek”	<i>halalla-</i> “ölecek olan hayvanı mundar olmadan kurban etmek”
<i>harapla-</i> “zarar vermek, harap etmek”	<i>hatarla-</i> “sıralamak”
<i>inçele-</i> “inceltmek”	<i>käsele-</i> “kavunu ya da karpuzu dilimlere bölmek”
<i>keleple-</i> “sarmak, çile haline getirmek”	<i>küdele-</i> “demetlemek, demet yapmak”
<i>külkele-</i> “parça parça etmek, toza çevirmek”	<i>külterle-</i> “çile şeklinde ipi toplamak”
<i>layıkla-</i> “eşitlemek, denkleştirmek; doğrulamak”	<i>lokgala-</i> “parça parça etmek”
<i>lükgele-</i> “bir yere toplamak,	<i>mäcerle-</i> “macun haline getirmek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yıǵmak”	
<i>mâcumla-</i> “karıp karıştırmak, ezmek”	<i>mâkâmle-</i> “sağlamlaştırmak”
<i>öлле-</i> “ıslatmak, nemlendirmek”	<i>pâkle-</i> “temizlemek”
<i>parala-</i> “parçalamak”	<i>parçala-</i> “parçalara ayırmak”
<i>pürrele-</i> “yolmak, parçalamak”	<i>recele-</i> “sıraya koymak, düzenlemek”
<i>sapla-</i> II”arıtmak”	<i>sazla-</i> “akort etmek; kurmak, düzenlemek”
<i>seple-</i> “bir araya getirip tutturmak, birleştirmek”	<i>setirle-</i> “sıraya dizmek, sıralamak
<i>sortla-</i> “çeşitlere bölmek, ayırmak	<i>süple-</i> “toplayıp bir yere yıǵmak
<i>şakgala-</i> “kesip parçalamak”	<i>şikesle-</i> “sakatlamak, yaralamak”
<i>tayyarla-</i> “hazırlamak”	<i>tâzele-</i> “yenilemek”
<i>toparla-</i> “bir yere bir gruba toplamak”	<i>topbakla-</i> “gruplar halinde toplamak”
<i>tümmekle-</i> “tümsek yapmak”	<i>uşakla-</i> “ufalamak”
<i>yekle-</i> “gür yeşeren ekinleri, ürünleri koparıp seyreltmek”	<i>yokla-</i> “harcamak, yok etmek, öldürmek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

8. Eklendiği ismin bildirdiği davranışı sergilemeyi gösteren geçişsiz fiiller türetir:

gaçalakla- “bir şeyden kaçmak, kaçınmak”

gaçgalakla- “kaçmak”

oynakla- “her türlü oyun ederek atlamak”

gaçgakla- “birinden veya bir şeyden kaçmak”

namartla- “namert olmak”

sıpcıkla- “bir işi yapmamak için bahane aramak”

9. Yansıma sözcüklere gelerek sesi ya da hareketi tasvir eden fiiller türetir. Bu işlevdeki fiilleri ses yansımali isimlerden sesli yapılan bir hareketi, herhangi bir hareketi ve yürüyüş şeklini tasvir eden hareketi gösteren fiiller olarak üç grupta inceleyebiliriz.

a. Ses yansımali sözcüklere gelerek o sesi çıkarmayı gösteren geçişsiz fiiller türetir:

agla- “ağlamak”

arlı- “bağırarak”

bozla- “(deve için) alçak sesle böğürmek”

cızla- “(cırcır böceği) cızıltılı ses çıkarmak”

cürle- “cıldamak”

çırıl- “cırlamak, (çocuk için) kötü bir sesle ağlamak”

dazla- “daz diye ses çıkarmak”

ahla- “ah çekmek”

bazla- “(ateş için) cızırdamak”

cıgla- “cığ cığ diye ses çıkarmak”

corla- “sesli akmak, dökülmek”

çatla- “çatlamak, yarılmak”

çüfle- “okumak, dua etmek”

gıkılıkla- “bağırarak, gürültü çıkarmak”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

<i>gıkwla-</i> “bağırmaq”	<i>gwla-</i> “gıv diye seslenmek, bağırmaq”
<i>güple-</i> “güp diye ses çıkarmak, düşmek”	<i>gürle-</i> “konuşmaq”
<i>gütle-</i> “küt diye şiddetle çarpmak”	<i>güvle-</i> “akarsu için gürüldemek”
<i>güvlempaçla-</i> “oldukça harlı yanmaq”	<i>güzle-</i> “araba, motor vs. ses çıkarmak”
<i>harla-</i> “harıltılı ses çıkarmak”	<i>hasla-</i> “hasırtılı ses çıkarmak”
<i>haşla-</i> “haşırtılı ses çıkarmak”	<i>havla-</i> “hovultulu ses çıkarmak”
<i>haykılıkla-</i> “haykırmak, bağırmaq”	<i>hazla-</i> “rüzgar uğuldamak”
<i>hıkla-</i> “hıçkırmak”	<i>hırla-</i> “hırlamak”
<i>hızla-</i> “hızlıtılı ses çıkarmak”	<i>horla-</i> “horlamak”
<i>hovla-</i> “havlamak”	<i>ızla-</i> “ağlamak”
<i>iñle-</i> “inlemek, sızlanmaq”	<i>mäle-</i> “keçi, koyun vs. melemek”
<i>mavla-</i> “miyavlamak”	<i>mırla-</i> “kedi için mırıldamak”
<i>mışla-</i> “sesli nefes almak”	<i>mola-</i> “sığır mölemek”
<i>mövle-</i> “kedi köpek için azmak”	<i>nala-</i> “inlemek, sızlanmaq”
<i>pagla-</i> “patlamak, pat diye ses çıkarmak”	<i>partla-</i> “patlamak, inflak etmek”
<i>patla-</i> “pat diye	<i>pazla-</i> “cızırdayıp

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

ses çıkmak”	ateş almak”
<i>pökle-</i> “öyle ses çıkarmak”	<i>şagla-</i> “su şıkır şıkır yapmak”
<i>şañla-</i> “şangırtılı ses çıkmak”	<i>şarla-</i> “şarıltılı ses çıkarmak”
<i>şatla-</i> “çatırtılı ses çıkmak”	<i>şıgla-</i> “şıkırtılı ses çıkmak”
<i>şırla-</i> “şırıltılı ses çıkmak”	<i>şovla-</i> “su çağlamak”
<i>tarla-</i> “tarrıltılı ses çıkarmak”	<i>tısla-</i> “tıs sesi çıkarmak”
<i>uvla-</i> “ulumak, ağlamak”	<i>uvvulda-</i> “ulumak, ağlamak”
<i>vagla-</i> “su ya da insan için gürül gürül ses çıkarmak”	<i>vañla-</i> “van van ses çıkarmak”
<i>vassıkla-</i> “fosurtulu ses çıkarmak”	<i>vazla-</i> “vızlamak”
<i>vızla-</i> “vızıldamak”	<i>zañla-</i> “zil çalmak”
<i>zovla-</i> “kalın ses çıkmak, uğuldamak”	

b. Tasvirî isimlere gelerek herhangi bir hareketi tasvir eden genel olarak geçişsiz fiiller türetir:

<i>bıcıkla-</i> “kızmak, öfkelenmek”	<i>çatla-</i> “çatlamak, yarılmak”
<i>çüfle-</i> “okumak, dua etmek”	<i>digdenekle-</i> “soğuk yüzünden üşüyüp titremek”
<i>digdikle-</i> “titremek”	<i>hababayla-</i> “çok üşüme ve ateşi çıkması sonucu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

<i>hahayla-</i> “kahkaha atmak”	sesli titremek”
<i>hüple-</i> “duman ve rüzgar için birden çıkmak”	<i>hovla-</i> “endişelenmek”
<i>kicikle-</i> “çocuğu zıplatarak oynatmak”	<i>hütle-</i> “şiddetle vurmak, çarpmak”
<i>nala-</i> “inlemek, sızlanmak, şikayet etmek”	<i>lalayla-</i> “gereksiz konuşmak”
<i>pelpelle-</i> “havada kanat çırpıp durmak”	<i>parla-</i> “parlamak”
<i>pırla-</i> “çevirmek, döndürmek”	<i>petre-</i> “göz için pörtlemek”
<i>şallakla-</i> “eli ya da ayağı hızlı hareket etmek”	<i>pötle-</i> “şiddetle çarpmak”
<i>tapbatla-</i> “toprağı küreğin arkasıyla vurup sıkılaştırmak”	<i>üfle-</i> “üflelemek”
<i>yepbekte-</i> “çocuk için tıptıslamak, bir şeyin üzerini yavaşça vurarak düzenlemek”	<i>tüfle-</i> “tükürmek”
	<i>yepbeşle-</i> “vurarak bir şeyin üzerini yassılaştırmak”

c. Belli bir hareket şekli bildiren veya hareket şeklini anlatan tasvirî isimlere gelerek hareketi özellikle de yürüme şeklini tasvir eden geçişsiz fiiller türetir:

<i>agsakla-</i> “topallamak”	<i>apadañla-</i> “omuzlarını kaldırarak, heybetli yürümek”
---------------------------------	---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

cıpidıkla- “koşup gitmek”

cızınla- “arka ayağıyla tepmek, hoplamak, zıplamak”

dazla- “hızlı yürümek, çabuk hareket etmek”

germeçle- “sert adımlarla yürümek”

govadakla- “bacaklarını geniş açarak yürümek”

hasanakla- “çabuk hareket etmek”

hızınla- “hoplamak, zıplamak”

hozanakla- “bir şey için acele etmek”

ilgaçla- “kah koşup kah hızlı yürüyerek hareket etmek”

keytikle- “bir ayağı topallayarak yürümek”

maymıkla- “iki yana sallanarak yürümek”

patanakla- “yürüyemeyen

cırtla- “hoplamak, zıplamak”

çayşıkla- “paytak yürümek, ayağını eğri basarak yürümek”

entrekle- “sallanmak, sendelemek”

gıpidıkla- “küçük ve hızlı adımlarla yürümek”

hallasla- “bir şeyin peşinden dört bir tarafa koşturmak”

hasırdıkla- “çabuk hareket etmek, acele etmek”

hoñkudıkla- “sekerek yürümek”

höküdükle- “sekerek, rahatsız şekilde yürümek”

keyşikle- “aksayarak yürümek”

köveceklemek- “kendini kollamak amacıyla dönüp durmak”

oymudıkla- “sallanarak hareket etmek”

patırdıkla- “paldır küldür yürümek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sıpa gibi zor yürümek”

talavla- “oraya buraya korkarak yürümek”

yapdıkla- “biraz aksayarak yürümek”

tovsakla- “hoplamak, zıplamak”

yorgala- “(at için) rahvan gitmek”

10. Tabiat varlıkları veya tabiat olayları isimlerine gelerek onların ortaya çıkışını gösteren oluş fiilleri yapar:

ayazla- “ayaz yapmak”

cıbarla- “çiselemek”

damcıkla- “damlamak”

dumanla- “sisle kaplanmak”

gämikle- “filizlenmek, yeşermek”

gılavla- “kavun kabuğunun üst katmanı oluşmak”

gırpakla- “suyun üstü donmak ya da yüzünde bir tabaka oluşmak”

gubarla- “sislenmek, bulutlanmak”

gurtla- “kurtlanmak”

hurmala- “hurma

burcula- “kırağılanmak”

damcala- “damlamak”

dänele- “başaklanmak”

düvünçekle- “meyve vermek”

gayla- “fırtına çıkmak, hava soğumak”

gıravla- “kırağıyla örtülmek”

gozala- “(pamuk vs. için) koza vermek”

gunçala- “tomurcuklanmak”

gülle- “çiçek açmak”

ıkrıkla- “bitkiler için

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

vermek”	ıkrık hastalığına yakalanmak”
<i>ıssıla-</i> “ısınmak”	<i>kösükle-</i> “taneli bitkiler için badıç bağlamak, dip tutmak”
<i>kövsarla-</i> “esmek, rüzgar vurmak”	<i>lapla-</i> “alev alıp tutuşmak”
<i>lovla-</i> “ateş alıp yanmak, harlı yanmak”	<i>mayla-</i> “hava için ısınmak”
<i>mivele-</i> “meyve vermek”	<i>nayçala-</i> “meyve vermek”
<i>pudakla-</i> “dallanmak”	<i>salkınla-</i> “hava için ılıklaşmak, serinlemek”
<i>serginle-</i> “serinlemek”	<i>sümmülle-</i> “buğday için başaklanmak”
<i>şahala-</i> “dallanmak, dal sürmek”	<i>şinele-</i> II”filizlenmek”
<i>şorla-</i> “tuzlanmak”	<i>ternele-</i> “(kavun için) meyve vermeye başlamak”
<i>tozanla-</i> “toz kalkmak, toz kaldırarak rüzgar esmek”	<i>tozgala-</i> “polenler yayılmak”
<i>yalınla-</i> “alevlenmek, harlı yanmak”	<i>yaprakla-</i> “yaprakları çıkmak”
<i>yelekle-</i> “(kuş için) tüyleri çıkmak, tüylenmek”	

11. Üzerine geldiği ismin bildirdiği duruma geçmeyi gösteren oluş fiilleri türetir. Bu işlevde *-la* ekinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

pek çok örnekte Türkiye Türkçesindeki *-lan* ve kısmen de *-laş* yapılarına karşılık kullanıldığı görülmektedir:

<i>arrıkla-</i> “zayıflamak”	<i>arzanla-</i> ucuzlamak”
<i>asgınl-</i> “gücü azalmak, zayıf düşmek”	<i>azarla-</i> “hastalanmak, kötülenmek”
<i>beterle-</i> “eskisinden de kötü olmak, şiddetlenmek”	<i>bövsenle-</i> “hafiflemek, gevşemek, yumuşamak”
<i>burçakla-</i> “burçak burçak terlemek”	<i>çılıpıkla-</i> “çapaklanmak”
<i>çırçıkla-</i> “çocuk için hastalanmak	<i>çigrekle-</i> “hava azıcık soğumak; (çocuk için) soğuk almak”
<i>çorla-</i> “kir bağlamak, bar tutmak”	<i>derle-</i> “terlemek”
<i>dertle-</i> “hastalanmak”	<i>digle-</i> “irkilmek tüyleri diken diken olmak”
<i>düble-</i> “kabarmak, kudurmak”	<i>dümevle-</i> “soğuk almak”
<i>düvmele-</i> “düğme düğme, damla damla olmak”	<i>düvürtikle-</i> “ciltte kabarcıklar oluşmak”
<i>ecizle-</i> “güçten düşmek, güçsüz kalmak”	<i>emgekle-</i> “hastalanmak”
<i>erbetle-</i> “kötüleşmek”	<i>güzle-</i> “çok kirlenmek”
<i>gımmatla-</i> “fiyatı	<i>gomla-</i> “deve için

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

artmak”	şişmanlamak”
<i>goñakla-</i> “(saç için) kepeklenmek”	<i>guduzla-</i> “kuduz olmak”
<i>gurumla-</i> “kurum bağlamak, kararmak”	<i>hañla-</i> “içi boş olmak, boşalmak”
<i>hassala-</i> “hastalanmak”	<i>hayalla-</i> “hareket için yavaşlamak, gevşemek”
<i>henekle-</i> “gözü kamaşmak, puslu görmek”	<i>heñle-</i> “küflenmek”
<i>hüyle-</i> “küçük çocuk için rahatsızlanmak, hastalanmak”	<i>içle-</i> “(hayvan için) semirmek, şişmanlamak”
<i>igle-</i> “hastalık sebebiyle zayıflamak”	<i>iriñle-</i> “iltihaplanmak”
<i>kakınla-</i> “sinir nöbeti geçirmek”	<i>keselle-</i> “hastalanmak”
<i>kesmekle-</i> “kabuk bağlamak, bir şeyin yüzeyi sertleşmek”	<i>ketevele-</i> “hayvanlarda görülen bir hastalığa yakalanmak
<i>kiparla-</i> “azalmak, yavaşlamak, gevşemek”	<i>kirle-</i> “kirlenmek”
<i>kökle-</i> II”bir şeyden zevk almak, memnun olmak”	<i>köpükle-</i> “köpürmek”
<i>köpürcikle-</i> “köpürmek	<i>naçarla-</i> “çaresiz kalmak,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

<i>nähoşla-</i> “hastalanmak”	<i>çaresizleşmek</i>
<i>ökdele-</i> “ustalaşmak”	<i>näsagla-</i> “hastalanmak”
<i>öykele-</i> “gücenmek, darılmak”	<i>örküçle-</i> “deniz dalgalanmak”
<i>pacarla-</i> “yetişmek, büyümek, gelişmek”	<i>öykenle-</i> “hayvan için öyken hastalığına yakalanmak”
<i>pesle-</i> “alçalmak, sağlığı kötüleşmek”	<i>payavla-</i> “sona ermek, bitmek”
<i>pilisle-</i> “küflenmek”	<i>pessayla-</i> “yavaşlamak, azalmak”
<i>sagsızla-</i> “hastalanmak, sağlığı bozulmak”	<i>posla-</i> “paslanmak”
<i>saypalla-</i> “azalmak, bitecek olmak”	<i>sancıla-</i> “sancılanmak”
<i>señnerle-</i> “yığın, tepe oluşmak”	<i>selçeñle-</i> “seyrelmek”
<i>sırkavla-</i> “hastalanmak”	<i>seyrekle-</i> “seyrelmek, azalmak”
<i>solgunla-</i> “soluklaşmak”	<i>simle-</i> “yara vs için iltihaplanmak”
<i>şemalla-</i> “soğuk alıp hastalanmak”	<i>sovukla-</i> “soğuk almak”
<i>täzele-</i> “değişmek, temizlenmek”	<i>şepbikle-</i> “reçinelenmek”
	<i>telbele-</i> “delirmek”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

tözle- “şişmek,
yumru oluşmak
ümezle- “havaya
toz kalkmak, sis
olmak; kararmak”
yelcikle-
“köpüklenmek,
üstü köpük
bağlamak”
yoñla- “soğuk
almak”
zeyle-
“nemlenmek”

tüssele- “tütme,
duman çıkarmak”
ümürle- “sislenmek,
dumanlanmak”
yelinle- “meme sütle
dolmak”
zeñle- “küf
bağlamak”

12. Vücut uzvu isimlerine gelerek işin o uzuvla ya da o uzuv üzerinde yapıldığını gösteren geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. Bu isimler, ya direk uzvun ismidir (*el-ellemek*) ya da o uzuvla yapılmış bir hareketin (*çümmük* “çimdik”- *çümmükle-* “çimdiklemek” gibi) adıdır:

arkala-
I”sırtlamak”
bagırtla- “bir şeyi
ya da birini
göğsünün altına
almak, bağrına
basmak”
daldala- “eli ile
kendini korumak”
dırnakla-
“tırnaklamak”
dızla- “çökmüş
deveyi kalkmasın
diye dizlerinden
bağlamak”

arkala- II”(at için)
eyerlemek”
çümmükle-
“çimdiklemek”
dırnaçakla-
“tırnağını geçirmek,
tırnaklamak”
dızarla- “çökmüş
deveyi kalkmasın
diye dizlerinden
bağlamak”
elle- “ellemek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

gandızla-
“hayvanın (at,
köpek vs.)
midesine veya
böğrüne vurmak”

goltukla-
“koltuğunda
taşımak, birini
koltuğundan
tutup götürmek”

goşavuçla- “iki
avucuyla birden
avuçlamak”

hürsekle-
“yumruk ya da
dirsekle vurup
dürtmek”

pencele- “eliyle
yakalamak,
avuçlamak, pençe
vurmak”

sakakla- “çene
ipinden, bağından
tutmak”

tirsekle- “yastığı
dirseklerinin
altına koymak,
birini dirsekle
dürtmek”

yanbaşla- “yanını
yere vererek
yatmak”

gısımla-
“avuçlamak”

goşarla- “güreşte
belinden yakalayıp
ellerini arkadan
bağlamak”

gucakla-
“kucaklamak”

omuzla-
“omuzlamak,
omzuyla vurmak”

pitikle- “fiskeyle
vurmak”

sımsıkla- “birini art
arda yumruklamak”

yanavuçla-
“avuçlamak”

yumrukla-
“yumruklamak”

13. Sayı bildiren isimlere gelerek o sayıyla ilgili hareket ifade eden geçişli ve geçişsiz fiiller türetir:

goşala- “ikilemek,
sayısını ikiye

goşla- “taşıyıcı
hayvanlardan birine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

çıkarmak”

ikile- “bir işi iki kişi birden yapmak”

üçle- “üç kişi birden çalışmak”

yekeler- “gür yeşeren ekinleri, ürünleri koparıp seyreltmek”

binip diğerini yanına almak”

oynamla- “dörtlemek”

üçürdikle- “önceden eğrilen ipi üç kat yapıp bükmek”

14. Herhangi bir canlı yavrusunun ismine eklendiğinde o canlıyı doğurmak ya da herhangi bir canlıdan çıkan nesne ismine geldiğinde o şeyi içinden çıkarmak anlamında geçişsiz fiiller türetir:

botla- “deve için yavrulamak”

çagala- “çocuğu veya yavrusu olmak”

gulunla- “at için yavrulamak”

guzla- “hayvan için yavrulamak”

kürrele- “eşek için yavrulamak”

yumurtgala- “yumurtlamak”

cocukla- “domuz için yavrulamak”

dölle- “koyun, keçi vb. için yavrulamak”

gumalakla- “hayvan için dışkılamak”

gücükle- “köpek vs. yavrulamak, eniklemek”

oglanla- “çocuk doğurmak”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

15. Eklendiği ismin bildirdiği nesneyi birine vermeyi ya da iletmeyi bildiren genel olarak geçişsiz fiiller yapar:

adresle- “adres vermek”

çayla- “çay vermek”

gazla- “gaz vermek, gaz doldurmak”

iyml- “yemlemek”

nomerle- “numara vermek”

pentle- “nasihat vermek”

serpayla- “hediye vermek”

vizirle- “vize vermek”

buşla- “müjdelemek”

emle- “vermek, para vermek”

hakla- “yerine getirmek, ödemek”

naharla- “yemek vermek, yemek yedirmek”

payla- “bölüp vermek, paylaşmak, dağıtmak”

sayla- “oylamak, oy vermek”

sılagla- “ödül vermek, ödüllendirmek”

yalla- “köpeğe yal vermek”

16. Hareketi eklendiği sıfatın bildirdiği şekilde yapmayı gösteren genel olarak geçişli fiiller türetir:

ebşirle- “sıkı tutmak”

egremle- “eğri büğrü bir yoldan gitmek”

gıtakla- “yolu dolanarak gitmek”

ebşitle- “sıkı tutmak”

geñle- “şaşırmak, garipsemek”

guyala- “kestirmeden

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

gönüle- “dosdoğru gitmek”

köple- “toplanıp bir işe girişmek”

pürepürle- “ağzına kadar doldurmak”

somla- “bir şeyi dik olarak öne uzatmak”

togala- “bir şeyi yuvarlamak, bir şeyi boru gibi yapmak”

yıgcamla- “bir yere, bir şeye yakınlaşmak”

yövsellemek”fikrinden geri dönmek”

gitmek”

götergile- “yukarı kaldırmak”

pañla- “övünmek, yüksekten atmak”

samahilla- “gereksiz konuşmak”

tigirle- “yuvarlamak”

yegdekle- “acele etmek”

yomarla- “yuvarlayıp dürüp koymak”

zorla- “bir şeyi zorla yaptırmak, mecbur etmek”

17. Zaman bildiren isimlere gelerek o zamanı bir yerde geçirme veya hareketi o zaman diliminde gerçekleştirme anlamında fiiller türetir:

gışla- “kışı bir yerde geçirmek”

irle- “vaktinden önce gelmek”

yazla- “yaylaya göçmek, yazlık bir yere gitmek”

giçle- “geç saatte bir yere gitmek, geç kalmak”

şamla- “akşam olmak, karanlık çökmek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

18. Eklendiği ismin anlamındaki gibi hareket etmeyi anlatan geçişsiz fiiller türetir:

<p><i>kebeikle-</i> “uçuşmak, etrafında dönmek, hizmet etmek”</p> <p><i>peltekle-</i> “peltek konuşmak”</p> <p><i>türgenle-</i> “bir konuda beceri kazanmak”</p> <p><i>ukla-</i> “uykulu olmak, uyumak”</p>	<p><i>kekeçle-</i> “kekelemek”</p> <p><i>salgımla-</i> “serap gibi biraz görünmek”</p> <p><i>türküle-</i> “doğru, açık konuşmak”</p>
---	--

19. Eklendiği ismin bildirdiği şeyle meşgul olma, o şeyi yapma anlamında fiiller türetir:

<p><i>añla-</i> “anlamak”,</p> <p><i>heçcikle-</i> “heceleme”</p> <p><i>işle-</i> “çalışmak”</p> <p><i>sapalakla-</i> “hile yapmak”</p> <p><i>sözle-</i> “söylemek”</p> <p><i>toyla-</i> “düğün yapmak”</p>	<p><i>basgıla-</i> “çiğnemek, tepelemek”</p> <p><i>hövürtgele-</i> “kuş yuvası yapmak”</p> <p><i>nikala-</i> “nikah yapmak”</p> <p><i>sınla-</i> “bir şeye bakmak, gözden geçirmek”</p> <p><i>terekele-</i> “miras bölüştürmek”</p> <p><i>ümle-</i> “işaret etmek”</p>
---	--

20. Soyut anlamlı isimlere gelerek bu ismin bildirdiği düşünceyi bir kişiye ya da nesneye isnat etme anlamında hem geçişli hem geçişsiz fiiller türetir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

alkışla-
“kutlamak”

günäkärle-
“suçlamak”

hatırala- “saygı
göstermek”

hoşla-
“onaylamak,
tasvip etmek”

mazamla-
“övmek”

näletle- “beddua
etmek, lanet
okumak”

pisle- “kötülemek,
kötü görmek”

şugulla- “birini
kötüleyen
konuşma
yapmak”

bağışla-
“bağışlamak”

günäle- “suçlamak”

hezzetle- “saygı
göstermek, hürmet
etmek”

makulla- “makul
görmek,
onaylamak”

mertebele-
“derecesini
yükseltmek, saygı
göstermek”

necisle- “kötülemek,
lanetlemek”

puçla- “gereksiz ya
da boş olduğunu
düşünmek”

yamanla- “birini
kötülemek”

21. Bir nesneyi ismin belirttiği nesneye çevirmeyi gösteren geçişli fiiller türetir:

koksla- “taş
kömürünü kok
kömürüne
çevirmek”

ozonirle- “ozona
çevirmek”

okisle- “okisele
çevirmek”

proletarizirle-
“proletara çevirmek”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

22. İsmi bildirdiği nesneyi başka şeylerin içinden toplama veya ayıklama anlamında geçişli fiiller türetir

Ekin bu işlevine Türkiye Türkçesinde rastlanmazken diğer lehçelerinde bu kullanımı görmek mümkündür: Azerbaycan Türkçesinde *bitle-* “bitleri ayıklamak”²⁴; Karakalpak Türkçesinde *qurtla-* “bir şeyin kurtlarını ayıklamak”, *tatla-* “bir şeyin pasını temizlemek”²⁵; -*la* ekinin ayıklama işleviyle kullanımı yeni değil; Divanü Lügati’t- Türk’te yer alan *bitle-*, *küyele-*, *sirkele-* fiillerinde de görüldüğü üzere eski bir kullanımdır²⁶:

çigitle- “pamuğu çekirdeğinden temizlemek”

gilla- “keçinin sütünden kılları çöpleri temizlemek”

uçla- “kozayı kaynatıp ipeğin ucunu almak”

çöple- “tek tek seçip almak, toplamak”

pürdele- “ağacın filizlerini, sürgünlerini temizlemek”

23. Bir işi icra eden anlamındaki isimlere gelerek o işi yapmayı gösteren fiiller türetir:

garavulla- “beklemek”

pyadala- “yaya gitmek”

ogurla- “çalmak”

seyisle- “yarış atlarını yarışa hazırlamak”

²⁴ Bkz. Altaylı, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, MEB Yay., C. II, İstanbul, 1994, s: 139.

²⁵ Bkz. ilgili bölüme (Ed. A.B. Ercilasun), *age*, s: 565.

²⁶ Bkz. <http://tdkterim.gov.tr/dlt/sozluk>.

24. Eklendiği ismin bildirdiği şeyin olduğu yere çıkmak, o yerde durmak anlamında fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde bu işlevi *-lan* eki üstlenmiştir:

<i>güneşle-</i> “güneşlenmek”	<i>hovala-</i> “temiz havaya çıkmak”
<i>kölegele-</i> “gölgede oturmak”	<i>sayala-</i> “gölgede oturmak”
<i>selenle-</i> “açık havada gezmek”	

25. İsmi belirttiği nesnenin durumuna getirmek için yapılan işi gösteren geçişli fiiller türetir:

<i>kakla-</i> “kurutmak için dilmek, kesmek”	<i>kakmaçla-</i> “ince parçalar halinde kesmek”
--	---

26. Eklendiği ismin bildirdiği dilde konuşmayı anlatan fiiller türetir.

Ekin bu işlevine diğer Türk lehçelerinde daha fazla örnekte rastlanmaktadır. Hakas Türkçesinde *Moolla-* “Moğolca konuşmak”, *Tuvala-* “Tuvaca konuşmak”; Tuva Türkçesinde *Orusta-* “Rusça konuşmak”, *Moolda-* “Moğolca konuşmak” vs. ²⁷:

<i>Parsıla-</i> “Farsça konuşmak”	<i>Ruşçala-</i> “Rusça konuşmak”
--------------------------------------	-------------------------------------

27. Eklendiği ismin bildirdiği şey tarafından talanmayı gösteren fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde bu işlev *-lan* ekiyle karşılanmaktadır:

sakırtgala “kenelenmek”

²⁷ Bkz. ilgili bölümlere (Ed. A.B. Ercilasun) *age*, s: 1099, 1171.

28. Eklendiği ismi ele geçirme, özellikle de avlama anlamında fiiller türetir. Bu avlama işlevi diğer Türk lehçelerinde çok daha fazla örnekte görülmektedir.

Altay Türkçesinde *balıkta-* “balık avlamak”, *koyondo-* “tavşan avlamak”; Hakas Türkçesinde *palıhta-* “balık avlamak”, *kükte-* “geyik avlamak”, Tuva Türkçesinde *börile-* “kurt avlamak” vs.²⁸ :

avla- “avlamak”

29. Eklendiği ismin bildirdiği şeye alışmayı gösteren fiiller yapar:

yerle- “yeni bir yerde yaşamaya alışmak”

30. Bir iç organ adına getirildiğinde o organla ilgili hastalığı olmak anlamında oluş fiili türetir:

dalakla- “dalak hastalığına yakalanmak”

31. Eklendiği ismin bildirdiği şeye başka bir nesneyi maruz bırakmayı gösteren fiiller türetir:

bugla- “buğulamak”

32. İsmi bildirdiği duyguyu hissetmeyi gösteren fiiller türetir. Duygu bildiren isimlerden fiiller, daha çok *-lan* ekiyle türetilmektedir (*aladalan-* “endişelenmek”, *arkayınlan-* “rahatlamak”, *gazaplan-* “kızmak”, *gaygılan-* “kaygılanmak” vs.):

arzuwla- “arzulamak, istemek”

İsim ve isim soylu sözcüklerden *-lan* ekiyle türetilmiş olan fiillerin anlam bakımından işlevlerinin

²⁸ Bkz. ilgili bölümlere (Ed. A.B. Ercilasun), *age*, s: 1030, 1099, 1171.

tespiti bu şekildedir. Derlenen örneklerden *-LA* ekinin anlam haricinde yapı bakımından da başka görevleri olduğu tespit edilmiştir.

-LA ekinin günümüzde kullanımdan düşmüş olan köklerle kaynaşmış şekilleri bulunmaktadır. Yine bu ekin, *et-* yardımcı fiilinin yerine kullanılabildiği ve Türkiye Türkçesinde birleşik fiil yapısına karşılık gelen fiiller türettiği görülmektedir. Ayrıca, Rusça ve diğer batı dillerinden alıntı sözcüklerden fiil yapma özelliği bulunmaktadır. Rusçadan alıntı sözcüklerden fiil yapılırken o fiilin orijinalinin sonundaki *-оватъ* (*-ovat*) kısmının atılıp yerine *-le* ekinin getirildiği tespit edilmiştir : *синхронизировать* (*sinhronizirovat*)=*sinhronizirle-* “senkronize etmek”.

-LA ekiyle türetilmiş bu tip fiiller anlamlarına göre tasnif edilmeksizin aşağıda belirtilmiştir.

1. Eklendiği kökün çok zaman önce kullanımdan düştüğü ve bu köklerle kaynaşmış olarak bulunduğu fiiller:

<i>dinle-</i> “dinlemek”	<i>egle-</i> “birini tutmak”
<i>isle-</i> “istemek”	<i>sakla-</i> “saklamak”
<i>salla-</i> “sallamak”	<i>söyle-</i> “söylemek”

2. Türkiye Türkçesindeki birleşik fiil yapılarındaki yardımcı fiilin işlevini yerine getiren fiiller:

<i>bahanala-</i> “bahane etmek”	<i>boykotla-</i> “boykot etmek”
<i>cezala-</i> “ceza vermek”	<i>çakla-</i> “tahmin etmek”
<i>çapavulla-</i> “yağmacılık yapmak, talan etmek”	<i>çenle-</i> “tahmin yürütmek”
<i>deformirle-</i>	<i>dezinfitsirle-</i>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

“deforme etmek”	“dezenfekte etmek
<i>gaytala-</i> “tekrar etmek, tekrarlamak”	<i>grimle-</i> “sahne makyajı yapmak”
<i>heläkle-</i> “öldürmek; eziyet etmek”	<i>hormatla-</i> “saygı göstermek”
<i>hödürle-</i> “yemeğe sofraya çağırarak, davet etmek”	<i>idegle-</i> “birini soruşturmak, hakkında araştırma yapmak”
<i>izolirle-</i> “izole etmek”	<i>kinayala-</i> “kinaye yapmak”
<i>kötekle-</i> “dayak atmak”	<i>masgarala-</i> “rezil etmek”
<i>mıhmanla-</i> “misafir etmek”	<i>nağışla-</i> “nakış yapmak”
<i>olcala-</i> “ele geçirmek”	<i>pasterizirle-</i> “pastörize etmek”
<i>propagandirle-</i> “propoganda yapmak”	<i>sabotirle-</i> “sabote etmek”
<i>samsıkla-</i> “aptallık etmek”	<i>sıkılıkla-</i> “ıslık çalmak”
<i>sorağla-</i> “sorguya çekmek”	<i>sünnetle-</i> “sünnet etmek”
<i>tankıtla-</i> “eleştirmek”	<i>tarıpla-</i> “övmek”
<i>terbiyele-</i> “eğitmek, terbiye vermek”	<i>tığşıtlı-</i> “tasarruf etmek”
<i>üpcünle-</i> “tedarik etmek”	<i>yañsıla-</i> “alay etmek”
<i>zayala-</i> “zarar vermek”	

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

3. Yabancı dillerden -özellikle de Rusçadan- alıntı isimlerden türettiği fiiller:

analizle- “analiz etmek”

ballotirle- “oylamaya sunmak”

deklamirle- “edebi eseri vurgulu okumak”

dezinfitsirle- “dezenfekte etmek”

diskriminirle- “hukuken ayrıma tabi tutmak”

eksportirle- “ihraç etmek”

ekstragirle- “çekip çıkarmak, sökmek”

emansipirle- “korkudan, beladan kurtarmak”

formulirle- “fikrini kısa ve açık anlatmak”

gospitalizirle- “hastaneye sevk etmek”

idealizirle- “ideal

assimilirle- “görünüşünü değiştirip benzetmek”

deformirle- “deforme etmek”

demonstrirle- “sergilemek”

differentisirle- “sınıflandırmak”

eksponirle- “sergilemek”

ekspropriirle- “birinden bir şeyi zorla almak”

elektrifitsirle- “elektrik vermek”

evakuirle- insanları, kurumu vs. zorunlu göçürmek

galvanizirle- “bir şeyin içinden elektrik akımını geçirmek”

grimle- “sahne makyajı yapmak”

industrializirle-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

hale getirmek”	“endüstrileşmek”
<i>inspektirle-</i> “araştırmak, teftiş etmek”	<i>instruktirle-</i> “talimat vermek”
<i>instsenirle-</i> ““sahneye koymak”	<i>internatsionalizirle-</i> “uluslararası hale getirmek”
<i>inventarizirle-</i> “bir şeyin envanterini çıkarmak”	<i>ionizirle-</i> “iyon meydana getirmek”
<i>izolirle-</i> “izole etmek”	<i>kalkulirle-</i> “ürünün alış- satış fiyatını belirlemek”
<i>konfiskle-</i> “istimlak etmek”	<i>konservirle-</i> “konserve yapmak”
<i>konspektirle-</i> “özetlemek”	<i>konstruktirle-</i> “yapılandırmak”
<i>konsultirle-</i> “konsültasyon yapmak”	<i>korrektirle-</i> “düzenlemek, karşılaştırarak düzeltmek”
<i>kultivatorla-</i> “traktörle tarla sürmek”	<i>kvalifitsirle-</i> “bir şeye değer biçmek”
<i>mobilizle-</i> “mobilize etmek; seferberlik yapmak”	<i>monopolizirle-</i> “tekelleştirmek”
<i>okkupirle-</i> “işgal etmek”	<i>pasterizirle-</i> “pastörize etmek”
<i>plombala-</i> “dolguyla doldurmak”	<i>presle-</i> “preslemek”
<i>proektirle-</i> “projelendirmek”	<i>proletarizirle-</i> “proletara çevirmek”
<i>redaktirle-</i> “teksti	<i>registrirle-</i>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

düzeltilip yayına hazırlamak, redaktörlük yapmak”	“kaydetmek”
<i>reglamentirle-</i> “düzene boyun eğmek”	<i>rekvizirle-</i> “istimlak etmek”
<i>retsenzirle-</i> “eleştiri yazmak”	<i>retuşirle-</i> “rötuşlamak”
<i>sinhronizirle-</i> “senkronize etmek”	<i>sintezirle-</i> “sentezlemek”
<i>tarifitsirle-</i> “paha biçmek”	<i>telefonizirle-</i> “telefon etmek”
<i>telegrafirle-</i> “telgraf çekmek”	<i>terrorizirle-</i> “terörle korkutmak”
<i>transkribirle-</i> “transkripsiyonla yazmak”	<i>tsementle-</i> “çimentolamak”
<i>tsifrle-</i> “numaralamak”	<i>tsinkle-</i> “çinko kaplamak”
<i>tsitirle-</i> “alıntı yapmak”	<i>vulkanizirle-</i> “kauçuğu şekil vermek için ısıtıp işlemek”

SONUÇ

I. Türkmen Türkçesinde -*LA* ekiyle türetilmiş 998 (±10) fiil tespit edilmiştir.

II. Türkmen Türkçesinde isimden fiil türeten -*LA* ekinin 32 işlevi tespit edilmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Hareketin bir araç yardımıyla yapıldığını gösterme işlevi (*çapgıla-* “satırla kesmek”), yer, yön, mesafe gibi anlamlar taşıyan isimlere gelerek hareketin yönünü bildiren (*arkanla-* “geri çekilmek”), eklendiği ismin bildirdiği nesnenin içine başka bir şey koymayı gösteren (*galıpla-* “kalıba koymak”), ölçek bildiren sözcüklere gelerek ölçme ifade eden (*tonnala-* “ton

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

hesabıyla ölçmek”), eklendiği ismin bildirdiği nesneyle başka bir nesnenin kaplandığını gösteren (*gızilla-* “kırmızıya boyamak”), eklendiği ismin bildirdiği nesneyi başka bir şeyin içine katma anlamında (*duzla-* “tuzlamak, tuz katmak”), eklendiği ismin bildirdiği duruma geçirmeyi gösteren (*arassala-* “temizlemek”), eklendiği ismin bildirdiği davranışı sergilemeyi gösteren (*namartla-* “namert olmak”), yansıma sözcüklere gelerek sesi ya da hareketi tasvir eden (*cürle-* “cıldamak”), tabiat varlıkları veya tabiat olayları isimlerine gelerek onların ortaya çıkışını gösteren (*gunçala-* “tomurcuklanmak”), üzerine geldiği ismin bildirdiği duruma geçmeyi gösteren (*ecizle-* “güçten düşmek, güçsüz kalmak”, vücut uzvu isimlerine gelerek işin o uzuvla ya da o uzuv üzerinde yapıldığını gösteren (*omuzla-* “omuzlamak, omzuyla vurmak”), sayı bildiren isimlere gelerek o sayıyla ilgili hareket ifade eden (*üçle-* “üç kişi birden çalışmak”), herhangi bir canlı yavrusunun ismine eklendiğinde o canlıyı doğurmak ya da herhangi bir canlıdan çıkan nesne ismine geldiğinde o şeyi içinden çıkarmak anlamında (*gulunla-* “at için yavrulamak”), eklendiği ismin bildirdiği nesneyi birine vermeyi ya da iletmeyi bildiren (*vizirle-* “vize vermek”), hareketi eklendiği sıfatın bildirdiği şekilde yapmayı gösteren (*köple-* “toplanıp bir işe girişmek”), zaman bildiren isimlere gelerek o zamanı bir yerde geçirme veya hareketi o zaman diliminde gerçekleştirme anlamında (*gışla-* “kışı bir yerde geçirmek”), eklendiği ismin anlamındaki gibi hareket etmeyi anlatan (*peltekle-* “peltek konuşmak”), eklendiği ismin bildirdiği şeyle meşgul olma, o şeyi yapma anlamında (*toyla-* “düğün yapmak”), soyut anlamlı isimlere gelerek bu ismin bildirdiği düşüncüyü bir kişiye ya da nesneye isnat etme anlamında (*hoşla-* “onaylamak, tasvip etmek”), bir nesneyi ismin belirttiği nesneye çevirmeyi gösteren (*koksula-* “taş kömürünü kok kömürüne çevirmek”), ismin bildirdiği nesneyi başka şeylerin içinden toplama veya ayıklama anlamında (*gilla-* “keçinin sütünden kolları çöpleri temizlemek”), bir işi icra eden anlamındaki isimlere gelerek o işi yapmayı gösteren (*seyisle-* “yarış atlarını yarışa hazırlamak”), eklendiği ismin bildirdiği şeyin olduğu yere çıkmak, o yerde durmak anlamında (*kölegele-* “gölgede oturmak”), ismin belirttiği nesnenin durumuna getirmek için yapılan işi

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

gösteren (*kakla-* “kurutmak için dilmek, kesmek”), eklendiği ismin bildirdiği dilde konuşmayı anlatan (*Ruşçala-* “Ruşça konuşmak”), eklendiği ismin bildirdiği şey tarafından talanmayı gösteren (*sakırtgala-* “kenelenmek”), eklendiği ismi ele geçirme, özellikle de avlama anlamında (*avla-* “avlamak”), eklendiği ismin bildirdiği şeye alışmayı gösteren (*yerle-* “yeni bir yerde yaşamaya alışmak”), bir iç organ adına getirildiğinde o organla ilgili hastalığı olmak anlamında (*dalakla-* “dalak hastalığına yakalanmak”), eklendiği ismin bildirdiği şeye başka bir nesneyi maruz bırakmayı gösteren (*bugla-* “buğulamak”), ismin bildirdiği duyguyu hissetmeyi gösteren (*arzuwla-* “arzulamak, istemek”) fiiller türetme işlevleri.

III. *-LA* ekiyle türetilmiş fiiller, anlamlarından başka yapısal özelliklerine göre de tasnif edilebilir. Bu yapısal tasnif, kök sözcükle *-LA* ekinin tamamen kaynaştığı fiiller, birleşik fiil yapısına karşılık kullanılan fiiller, alıntı sözcüklerden türetilmiş fiiller şeklinde yapılmıştır.

IV. *-LA* ekinin Türkmen Türkçesinde olup da Türkiye Türkçesi edebi dilinde görülmeyen işlevleri 8., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 29. ve 30. maddelerde belirtilmiş olan işlevlerdir: *gaçgakla-* “birinden veya bir şeyden kaçmak”, *ozonirle-* “ozona çevirmek”, *çöple-* “tek tek seçip almak, toplamak”, *garavulla-* “beklemek”, *hovala-* “temiz havaya çıkmak”, *kakmaçla-* “ince parçalar halinde kesmek”, *Parsıla-* “Farsça konuşmak”, *yerle-* “yeni bir yerde yaşamaya alışmak”, *dalakla-* “dalak hastalığına yakalanmak” vs.

V. Tespit edilen örnekler incelendiğinde Türkmen Türkçesinde *-LA* ekiyle türetilmiş bazı fiillerin Türkiye Türkçesi karşılığının *-LAN* veya *-LAŞ* ekleriyle türetilmiş fiiller olduğu görülmektedir: *azarla-* “hastalanmak, kötülenmek”, *emgekle-* “hastalanmak”, *hovala-* “havalanmak, temiz havaya çıkmak”, *kirle-* “kirlenmek”, *ökdele-* “ustalaşmak”, *pilisle-* “küflenmek”, *sancıla-* “sancılanmak”, *solgunla-* “soluklaşmak” vs.

VI. Rusçadan alıntı sözcüklerden fiil yapılırken o fiilin orijinalinin sonundaki *-овамъ* (- ovat) kısmının atılıp yerine yalnızca *-le* eki getirilmektedir: *penemupovamъ*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

(repetirovat)=*repetirle-* “prova yapmak”,
синхронизировать (sinhronizirovat)=*sinhronizirle-*
“senkronize etmek”, *терроризировать* (terrorizirovat)=
terrorizirle- “terörle korkutmak”.

KAYNAKÇA

- ABDURAHMANOV F. A., ŞOABDURAHMANOV Ş. Ş.,
HOCİYEV A.P., **Uzbek Tili Grammatikası I**,
Özbekistan SSR Fan Neşriyatı, Taşkent 1975.
- ALTAYLI Seyfettin, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I- II**,
MEB Yay., İstanbul 1994.
- AZIMOV P. vd. , **Hâzirki Zaman Türkmen Dili, Aşgabat**,
1960.
- BAYLIYEV H., **Saylanan İşler**, İlim Neşriyatı, Aşgabat
1981.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay, 6.
bsk., Ankara 2000.
- BUDAGOVA Z. İ.,”Fä’lin Guruluşça Növleri”, (Ed. Z.
Budagova), **Muasir Azärbaycan Dili II, Elm
Neşriyatı**, C. II, Bakı 1980.
- ÇARIYAROV B.,”İşlikleriñ Yasalış”, (Ed. M. Söyegov),
Türkmen Diliniñ Grammatikası- Morfologiya,
Ruh Neşriyatı, Aşgabat 1999
- ÇENGEL KASAPOĞLU Hülya, **Kırgız Türkçesi Grameri
Ses ve Şekil bilgisi**, Akçay Yay., Ankara, 2005.
- DENY Jean, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, Çev.
Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- DOĞAN KOÇ K.; BAYNİYAZOV A. (Red.), **Kazak Türkçesi
Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2004.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (Ed.), **Türk Lehçeleri Grameri**,
Akçağ Yay., Ankara 2007.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay, İstanbul
1994.
- GABAİN A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. Mehmet
Akalin, TDK Yay., 2. bsk., Ankara 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- HAMZAYEV M. vd, **Türkmen Diliniñ Sözlügi**, T.I.A. Dil Bilim İnstitutı. Aşkabat 1962.
- HATİBOĞLU Vecihe, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yay., 2. bsk., Ankara 1981.
- KONONOV A. N., **Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka**, Multilingual Yay., İstanbul 2001.
- KORKMAZ Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay., Ankara 2003.
- ÖZKAN Nevzat, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara 1996.
- ÖZTÜRK Rıdvan, **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, TDK Yay, Ankara 1997
- ŞÇERBİNİN V.G., **Rusça-Türkçe Sözlük**, Ruskiy Yazık, Moskova 1989.
- TEKİN Talat vd., **Türkmence-Türkçe Sözlük**, Simurg Yayınları. Ankara 1995.
- UYGUR Sinan, "LA Ekinin İşlevleri Üzerine Bir Deneme", **Türk Dili**, C: XC, S: 646, Ankara Ekim- 2005.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 2009.
- <http://tdkterim.gov.tr/dlt/sozluk>, 13.11.2009.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*